

Gledališče v dobi protireformacije in baroka

Kapucini

- Kapucíni (lat. Ordo Fratrum Minorum Capuccinorum = Red manjših bratov), kratica (OFM Cap), so najmlajša veja manjših bratov Frančiška Asiškega. Predstavljajo eno izmed treh vej prvega (moškega) reda frančiškanov. Kapucini so nastali leta 1525 zaradi različnega gledanja na zahtevo uboštva znotraj reda. Samostojnost reda je leta 1528 potrdil papež Klemen VII. Kapucini so živeli kot puščavniki, v uboštvu, nosili so brado in habit s kapuco. Od leta 1536 dalje je njihovo najpomembnejše delo pridiganje in spovedovanje. Red je največji razcvet dosegel v 18. stoletju.
- Kapucini so prišli na ozemlje sedanje Slovenije pred dobrimi 400 leti, leta 1606. (WP)

Jezuiti

- Družbo Jezusovo je leta 1534 ustanovil Ignacij Lojolski. S šestimi somišljeniki so v Parizu dali obljube uboštvu in čistosti. Odločili so se, da grejo misijonarit v Sveto deželo. Vojna med Benečani in Turki jim je preprečila to namero, zato so začeli delovati po mestih na severu Italije. Pridružilo se je več novih članov, zato so zaprosili papeža Pavla III. za priznanje in usmeritev reda. Leta 1540 jo je papež potrdil kot red katoliških duhovnikov. Edini vir dohodka je bila miloščina. Za vrhovnega predstojnika (generala) je bil izvoljen Lojolski, ki je preostanek življenja preživel v Rimu. Tam je pisal Pravila reda (Konstitucije) in vodil hitro napredujoči red.
- Za novi red je bila značilna močna centralizacija. Vse voditelje reda je imenoval general, čigar mandat je bil dosmrtni. Konstitucije niso predpisovale nobene posebne redovniške obleke, telesne pokore, postov in skupnih kornih molitev pri vsakodnevnem bogoslužju. Lojolskemu so bili pomembni novinci, za katere je zahteval skrben izbor in trdo urjenje. Čez čas je postala običajna priprava dolga 15 let. Poudarjal je pokorščino in povezanost s papeštvom. Glavna skrb je bila namenjena notranjemu življenju vsakega jezuita. To je temeljilo na meditaciji in Duhovnih vajah. Namen molitve naj bi bil, da človeka okrepi za oznanjevanje vere drugim.
- (WP)

Janez Svetokriški

- **Janez Svetokriški**, rojen v plemeniti družini kot Tobija Lionelli, kapucin, pridigar in književnik, začetnik slov. homiletike, r. 1647 v Sv. Križu na Vipavskem, u. 18. okt. 1714 v Gor. v 50. letu redovniškega življenja in v 67. letu starosti. Otroška leta je preživel v rojstnem kraju, kjer je prišel v stik z oo. kapucini, ki so se preselili v Sv. Križ malo pred njegovim rojstvom 1634. Še zelo mlad se je odločil za redovniško življenje v vrstah kapucinov štajerske province. Po enoletnem noviciatu, ki ga je opravil na Reki, je 17-leten naredil prve redovne obljube in si privzel ime brat Janez Krstnik. Po bogoslovnem študiju je postal pridigar »Provinciae Styriae concionator«. Pod tem imenom ga poznamo iz vseh dosegljivih dokumentov. Pridigarsko službo je razvil na obsežnem področju slov. zemlje, saj ga je služba gvardijana vodila od Trsta (1679) do Sv. Križa na Vipavskem (1682), Ljubljane (1684), Trsta (1686), Novega mesta (1688), Gorice (1693). Sv. je bil v prvi vrsti pridigar. Z govorjeno besedo je uresničeval smernice tridentinskega koncila, ki je zapovedal duhovnikom, da morajo govoriti vernikom vsako nedeljo in praznik. S pridigo je uresničeval tudi program svojega reda, ki je pridigarsko službo cenil kot svoje naj plemenitejše opravilo.
- Vir: Primorski biografski leksikon
- Fotografija: WP

- Tridentinski koncil je poudaril pomen duhovne oskrbe, posebna vloga je bila pripisana pridigi, medtem ko je maša potekala v latinščini, je bila pridiga lahko v venikularnem jeziku. Prav tako je koncil veliko pozornosti posvetil izobrazbi duhovnikov – podprl je ustanavljanje kolegijev.
- Vir: WP
- Fotografija: WP

Procesije

- Processio-lat. Hoja naprej, vsi se premikajo v isti smeri z istim tempom, to ustvarja vtis pripadnosti, enotnosti
- Krščanske procesije izhajajo iz antičnih – iz grških polisov in rimskih slavnostnih obhodov mesta
- Katoliška cerkev jih je povezovala z bibličnimi referencami: Jezusov prihod v Jeruzalem, Marijina hoja h grobu, vrnitev apostolov v Jeruzalem po Jezusovem vnebohodu
- Pozna jih že od 4. stoletja, kakor je razvidno iz dnevnika Egerije, ki je obiskala Jeruzalem in tam opazovala velikonočno procesijo
- zgodba o Kristusovem trpljenju je orožje v boju z reformacijo, protestanti naj bi se zavedli svojih grehov, včasih je besedilo celo neposredno nagovorilo luteran

Procesije

- 1554: dunajska procesija Marijinega vnebovzetja, ulice so bile okrašene z zelenjem, tepihi in osvetljene, 30-60 oseb, frančiškan s križem, cerkovnik z zvonom in španska bratovščina, nosili so boben, palice, svetilke, predstavljali so spokorjence, drugi so nosili Marijino podobo, spet tretji igrali na pihala, zadnji del procesije so sestavljali frančiškani, španski duhovniki, škof in na konce še ženske. Na dveh križiščih so postavili oltarje.
- Vir: Jaša Drnovšek »'In den vnbeweglichen vnd vnuerruckten Fußstapffen'. Frühneuzeitliche Karfreitagsprozessionen als Projekt der Gegenreformation und katholischen Erneuerung« (rokopis).

Vloga bratovščin

- Fran:cerkveno društvo z nabožnimi ali dobrodelnimi nalogami: vpisati se v bratovščino; v procesiji so šli člani cerkvenih bratovščin / bratovščina sv. Krištofa
- Razlike med cehi in bratovščinami:
- Ceh: predstavniki istega poklica
- Bratovščina: različni stanovi, tudi ženske
- Skrb za onostransko življenje, molitve za mrtve brate in sestre.

- Vir: Jaša Drnovšek »'In den vnbeweglichen vnd vnuerruckten Fußstapffen'. Frühneuzeitliche Karfreitagsprozessionen als Projekt der Gegenreformation und katholischen Erneuerung« (rokopis).

Salzburške procesije

- 1612-1619
- Procesije na veliki petek in telovo
- Velikonočna – delanje pokore
- Telovo – slavljenje hostije
- 1712
- Procesija na veliki petek
- 6 figur, alegorije
- Vir: Jaša Drnovšek »'In den vnbeweglichen vnd vnuerruckten Fußstapffen'. Frühneuzeitliche Karfreitagsprozessionen als Projekt der Gegenreformation und katholischen Erneuerung« (rokopis).

Prvi slovenski dramatični dialog, Trubar: Abecednik, 1550

Oče mora takole vprašati:

Moj sin, katere vere si?

Sin mora takole odgovoriti:

Sem kristjan.

Oče

Zakaj si kristjan?

Sin

Zato ker verujem v Jezusa Kristusa in sem krščen v njegovem imenu.

(Primož Trubar: Katekizem in Abecednik (1550). Znotrajliterarni prevod v sodobni slovenski knjižni jezik: Slovenj Gradec: Združenje Trubarjev forum, 2011.

Igra o paradižu

(1657-1660, 1670)

- Paradeisspiel, priljubljena v alpskih deželah, v Češkem lesu, odlomek cikličnega misterija, začenja se s stvarjenjem sveta in konča z Kristusovim trpljenjem. Jedro igre tvori mit o Adamu in Evi.
- igrali so jo gojenci jezuitskega kolegija zunaj kolegija in v domačem jeziku
- stara navada radoživih študentov, igra od hiše do hiše s prošnjo za vbogajme
- Osem vlog: Adam in Eva, sestri Pravica in Usmiljenje, bog oče, angel maščevanja in dva hudiča
- Paradiž je ponazarjalo koledniško drevesce – smrekca, okrašena z jabolki, ki so jo igralci nosili od hiše do hiše – ponazarjala je “drevo spoznanja”
- Kalan: Slovenska igra o paradižu

Viktor Steska: Prva slovenska dramatična igra

- Dnevnik piše 22. januarja 1657:2 »Oče rektor je ugodil dijakom, ki so prosili, da bi smeli iti na večer, kako r pra vijo ,s paradižem'. Tod a s slabim uspehom,« Tudi let a 1659, so dobili dijaki isto dovoljenje,3 »Vedli so se primerno, vredni tudi poznejšega dovoljenja.«
- Podobno tudi dnevnik za leto 1660, na dan 31. januarja. Te opombe nam dokazujejo, da so dijaki igro "Raj" uprizarjali že leta 1657. Toda, ker igro imenujejo kar podomače "s paradižem iti", je verjetno, da se je ta rečenica udomačila radi že prejšnje navade. Bržkone so torej to igro igrali že prej, samo da ni zapisano v dnevniku
- Kalan: Slovenska igra o paradižu

Viktor Steska: Prva slovenska dramatična igra

- Dnevnik piše 22. januarja 1657:2 »Oče rektor je ugodil dijakom, ki so prosili, da bi smeli iti na večer, kako r pra vijo ,s paradižem'. Tod a s slabim uspehom,« Tudi let a 1659, so dobili dijaki isto dovoljenje,3 »Vedli so se primerno, vredni tudi poznejšega dovoljenja.«
- Podobno tudi dnevnik za leto 1660, na dan 31. januarja. Te opombe nam dokazujejo, da so dijaki igro "Raj" uprizarjali že leta 1657. Toda, ker igro imenujejo kar podomače "s paradižem iti", je verjetno, da se je ta rečenica udomačila radi že prejšnje navade. Bržkone so torej to igro igrali že prej, samo da ni zapisano v dnevniku
- Kalan: Slovenska igra o paradižu

Ruške verske igre (1680-1722)

HOC ANNO (v tem letu) 1680, je bil iz raznovrstnega zelenja na pokopališču napravljen gledališki oder, na katerem so v popoldanskih urah, 14. septembra, domači igralci prvikrat uprizorili gledališko igro v čast mogočni zaščitnici ruški Mariji. (zapis v Ruški cerkveni kroniki 53b)

Verske igre so bile tesno povezane z latinsko šolo (ki je tukaj obstajala od l. 1645 do l. 1760) in so bile prvič uvedene v obdobju, ko je ta šola dosegla svoj višek. Organiziral jih je Luka Jamnik, župnik in takratni ravnatelj te šole. Po njegovi smrti so te igre nadaljevali še skoraj pol stoletja njegovi nasledniki. Običajno so z njimi zaključevali šolsko leto. Po vsej verjetnosti so predstave imele značaj jezuitskih šolskih iger, možno pa je tudi, da so jim za vzorec služile benediktinske šolske igre. Igre so bile namenjene predvsem romarjem, ki so v tem času prihajali v Ruše v velikem številu, predvsem na tako imenovano Ruško soboto ali nedeljo, tj. prva nedelja po Malem šmarnu (praznik 8. septembra), ko se je praznovalo ime Device Marije. Vsebina teh iger je bila večinoma izbrana tako, da je proslavljala Device Marijo, predvsem pa Ruško Mater božjo. Besedilo teh iger je bilo verjetno latinsko (kot vaja iz latinščine za učence te šole). Brez dvoma pa so bili v to latinsko besedilo vrinjeni odlomki v slovenskem ljudskem jeziku, predvsem v komičnih prizorih. V latinski šoli je poleg nemščine bil uveden tudi slovenski jezik, vsaj v prvem razredu.

Glazer: Verske igre v Rušah

Ljubljanske procesije

- Nedvoumno: od 1617 – tako piše Valvasor
- Veliki petek, ponoči, z baklami in svetilkami
- Kristusovo trpljenje, zgodbe iz starega in novega testameta
- 1713 – letak, ki opisuje figure v procesiji, npr. bičanje Jezusa

Ljubljanske procesije

- Nedvoumno: od 1617 – tako piše Valvasor
- Veliki petek, ponoči, z baklami in svetilkami
- Kristusovo trpljenje, zgodbe iz starega in novega testameta
- 1713 – letak, ki opisuje figure v procesiji, npr. bičanje Jezusa

Škofjeloški pasijon, 1721

Veliko število sodelujočih (najmanj 278
kostumiranih igralcev)

Uvod v latinščini (Pred procesijo je treba vedeti
...), didaskalije v nemščini, replike v slovenščini
(dobrih 1000 verzov), sestavil pater Romualdus

Spokorna procesija

Grešna duša ti imaš poslušat,
ja, tojga Boga nikar taku skušat.
Ravnu tebi se ima tudi pərgoditi,
kir ti se na masaš to **pregreho** sturiti.
Zamoreš to nebešku kralestvu zgubiti
inu ta paklenski ogen zaslužiti.
Odstopi tedaj od te **pregrehe**,
taku na prideš v te večne kehe.
Glihi viži se s tem **grešnikam** zgodi,
kateri zapovdi Božje na drži.

- *Vir: Škofjeloški pasijon, znanstvenokritična izdaja* http://nl.ijs.si/e-zrc/sp/html/sp_ct.html

- Voditelj te procesije ima naslednje ugodnosti
- Prvič. Bratovščina mu nakloni 9 goldinarjev za tobak ali druge potrebščine; če ima sodelavca, si jih z njim deli v pravičnem deležu.
- Drugič. Oproščen je vsakodnevnega obiskovanja kora od prve postne do bele nedelje; v tem času spi do srede posta ene jutrnjice tedensko, od srede posta do konca pa dvoje jutrnjic tedensko.
- Tretjič. Od srede posta ima pri obedu en obrok več, vendar mora redno prihajati k skupnemu obedu, razen če gre iz samostana iz nujnega vzroka.
- Četrtrič. Od srede posta zmeraj obhaja mašo posebej; in kakor more predstojnik v primeru potrebe naložiti taistemu voditelju procesije njegovo nalogo, tako ga bo pred sredo posta odvezal dolžnosti, če bo voditelj procesije glede tega prišel predenj.